

'JUPITER EN DE HONICH BIJE'

VAN

JOOST VAN DEN VONDEL (1587-1679):

Kern van *De morrende korf of Eerlijk geworden Schurken*

Inleiding

Het gedicht 'De morrende korf of Eerlijk geworden schurken' (1705) is de kern die Mandeville uitwerkte tot het boek *De fabel van de bijen* (1714 resp. 1723). Aan het ontstaan, titel, vorm en plot van deze kernfabel is elders op deze website aandacht besteed. Daar is besproken dat een preek van White Kennett in 1704, getiteld *Christian Honesty Recommended*, 'Christelijke eerlijkheid aanbevelen' de directe aanleiding vormde voor Mandevilles gedicht.

Maar daarmee is nog niet opgehelderd hoe Mandeville gekomen is op de basisstructuur die zijn gedicht 'De morrende korf of Eerlijk geworden schurken' kenmerkt. Het heeft er alle schijn van dat Mandeville het stramien heeft ontleend aan een fabel van de Nederlandse dichter en toneelschrijver Joost van den Vondel (1587-1679).

1. Kern van 'De morrende korf of Eerlijk geworden schurken'.

Zoals het boek 'De fabel van de bijen' de uitwerking is een gedicht, zo is dit gedicht 'De morrende korf of Eerlijk geworden schurken' op zijn beurt zelf ook weer een uitwerking: het is Mandevilles indrukwekkende bolster om een pit die niet van hemzelf is. Dit laatste is op zichzelf niet opmerkelijk. Mandeville heeft veel werk dat oorspronkelijk van anderen (bijvoorbeeld Scarron, de La Fontaine) was, getransformeerd tot eigen producten. Meestal heeft hij dat erbij verteld, maar soms ook niet. Soms heeft hij geclaimd dat een gedicht, al dan niet in de vorm van een fabel, van hemzelf was. Nooit heeft hij aangegeven dat de kern van 'De morrende korf' van hemzelf was, maar evenmin aan wie hij deze dan wel heeft ontleend.

Om de kern, de pit van 'De morrende korf' aan te duiden, moeten we naar het stramien van het gedicht kijken. Dat kent drie fasen: de bestaande situatie - een interventie - de gewenste situatie. De interventie is goddelijk: Jupiter, Jupijn, Jove. De gewenste situatie is een denkexperiment die een straf blijkt te zijn. (Dat 'eerlijkheid' tot armoede leidt, zoals het gedicht aangeeft, valt uit dit stramien niet af te leiden. Zie daarvoor het artikel over Johan van Beverwijck.)

"But all the Rogues cry'd brazenly/*Good Gods, Had we but Honesty!*/But Jove with Indignation mov'd,/ At last in Anger swore, *He'd rid /The bawling Hive of Fraud; and did.*"

Gezien de persoonlijke achtergrond van Mandeville, zijn remonstrantse overtuiging, zijn kennis van de antieke en contemporaine literatuur, zijn toenmalige belangstelling voor de

fabel als didactische vorm, is het hoogstwaarschijnlijk dat hij zich op dit punt heeft laten leiden door een fabel die hij van jongs af gekend moet hebben: *Iupiter en de Honich Bij* (Jupiter en de honingbij), van de befaamde Nederlandse dichter en toneelschrijver Joost van den Vondel (1587-1679). Zij komt voor in Vondels *Vorsteliicke Warande der dieren, Waer in de Zeden-rijcke Philosophie, Poëtisch, Morael, en Historiael, vermakelijck en treffelijck wort voorghestelt*. Deze fabel bevat hetzelfde conceptuele stramien als 'De morrende korf of Eerlijk geworden schurken'.

Iupiter en de Honich Bij, fabel nummer XCVI / 96 in Vondels *Warande der dieren*, heeft dezelfde basisstructuur als *De morrende korf of Eerlijk geworden Schurken*. Vondels werk dateert van 1617 en is een bekend boek in de populaire Nederlandse emblemata-literatuur. Van deze *Warande der dieren* verscheen in 1682 de vijfde zelfstandige druk. Mandeville was toen twaalf jaar oud. Uit andere referenties in Mandevilles werk kan worden afgeleid dat hij met het werk van Vondel op de hoogte was.

2. Vondels *Iupiter en de Honich Bij*

Deze fabel in de *Warande der dieren* bestaat uit drie onderdelen.

- a. Eerst een ets van Marcus Gheraerts (c. 1520 – c. 1590);
- b. Dan volgt een toelichting in proza, die vrij zeker afkomstig is van Vondels uitgever Dirck Pietersz Pers (1581-1659). Pers parafraseerde een oorspronkelijk onderschrift, dat de tekst van Lucas 9:54 bevatte, waardoor in de *Warande der dieren* in bredere zin het verband wordt gelegd met het evangelie van Lucas, in casu Lucas 9;
- c. Het fabelgedicht, geschreven door Joost van den Vondel.

Gezien het voorgaande kan worden gesteld dat de interventie in deze fabel zowel klassiek-goddelijk (Jupiter) als christelijk-goddelijk (Christus) is.

Wat de Jupiter-interventie betreft, deze was bij iedereen met een klassieke scholing bekend, al was het alleen al door het gebruik dat Horatius (Quintus Horatius Flaccus, 65-8 v. Chr.), er in zijn *Satiren* bk. I, 1, r. 15-23 van maakte. Hierbij moet worden opgemerkt dat de opsomming van voorbeelden en de moraal in Mandevilles *Fabel* doet sterk denken aan de opsomming en moraal van Horatius in zijn eerste satire.

De christelijke kant blijkt uit de toelichting, waarin Lucas 9 wordt genoemd, hoewel de tekst alleen een parafrase is van Lucas 9:52-55. In Lucas 9 gaat het om de navolging van Christus en het feit dat het volgen van Jezus eisen stelt. Ook staat hierin de tekst Lucas 9:23, die als grondslag kan gelden van Mandevilles opvatting van echte deugd, dat wil zeggen van zijn axioma: geen deugd zonder zelfverloochening, te weten: 'Zo iemand achter Mij wil komen, die verloochene zichzelf, en neme zijn kruis dagelijks op en volge Mij.'

Over Mandevilles christelijkheid, zie verder *De oorsprong van de eer en het nut van christelijkheid bij oorlog* (2010), blz. 176.

3. Tekst *Iupiter en de Honich Bij*

De toelichting en het fabelgedicht volgen nu, in zeventiende eeuws Nederlands. Voor de betekenis ervan in modern Nederlands, zie onderaan deze pagina.

96. Iupiter en de Honich Bije

[De toelichting] ^{English1}

GElijck dese Bijen, foo wraeckgierigh waren de leerjongeren *Christi*, want als *Christus* haer voor henen sandt in *Samariam*, ende dat de *Samaritanen* haer niet alleen niet herbergen wilden, maer heel qualijck bejegenden, ende onvriendlijck afwesen, so quamen zij, ende baden *Christum*, dat hij hun macht wilde geven, dat zij 't vier van den hemel op haer mochten doen vallen, ende haer al t'samen verbranden. Daerop hen *Christus* antwoorde, dat sulcken straf niet alleen te swaer, maer ook haer begeeren gants onbillijk was, ja dat zij niet wisten van wat Geest zij waren. *Lucae* 9.

XCVI. Iupiter en de Honich Bije

[Het fabelgedicht] ^{English2}

DEr *Bijen Koningh* trots, van grootsheyd uytgelaten,
Boodt Jupiter beveynst een gift van honigh-raten,
En bad met eenen dat 't hoogh vierschaer van de Goon
Hem gunde dat hij mocht met zijnen angel doen
Al wie van honigh quam onblooten zijne korven:
Maer heeft van 'shemels troon deze antwoord flux verworven
't Geschenck datghij mij brengt mij zonderling behaeght,
Maer 'tgeen ghij van mij bid, en daer ghij mij om vraeght,
Dat ghij een ander met u prickel mocht doen treuren,
Dat overkome u zelfs, dat moet u zelfs gebeuren.
Want als ghij andren quest, 't zii met, 't zij zonder schult,
Zoo zweere ick dat ghij flux dit leven sterven zult.
„ Die nae de sterren zend zijn vuyrige gebeden,
„ Om zijn wraeckgierigheyd aen ymand te besteden,
„ Zal missen niet alleen 't geen dat hij heeft gebeen,
„ Maer voelen zelfs op 't hoeft den opgeworpen steen.

4. Ontwikkeling van deze fabeltekst

De fabel *Jupiter en de Honich Bije* verschilt wezenlijk van de oorspronkelijke fabel van [Aesopus, De bij en Jupiter](#).

Vondels *Warande der dieren* is een bewerking van Eduard de Dene (Brugge, ca. 1505-1578), *Waerachtige Fabulen der Dieren* (1567) en Peeter Heyns (Antwerpen 1537-Haarlem 1598), *Esbatement moral des animaux* (1587). In de *Warande der dieren* komt dezelfde ets van 'Jupiter en de Honich Bije' van Marcus Gheeraerts (c. 1520 – c. 1590) als bij De Dene. In de bundel van Heyns is de ets horizontaal gespiegeld en contrastrijker.

De Dene voegde er een Bijbelse verwijzing aan toe, naar Spreuken 30. Deze tekst werd door Peeter Heyns veranderd in die van Lucas 9:54. Zoals al vermeld, breidde Pers in de *Warande der dieren* de toelichting van Heyns uit tot die van Lucas 9. (9:52-55).

Maar de fabel blijft het verhaal van Jupiter en een honingbij zoals dat bekend is van Aesopus. Ook in *XXV fables des animaux c.q. Woudt van Wonderlijcke Sinnefabulen der dieren*, van Steven Perret en in *Esopus fabelen* (1612) van Anthoni Smijters blijft dit zo.

Joost van den Vondel brengt een essentiële verandering aan: hij promoveert de bij tot 'der Bijen Koningh', de koning der bijen, die over verscheidene korven regeert. Had Vondel, in 1617, midden in de Tachtigjarige Oorlog, hierbij de koning van Spanje op het oog? In ieder geval lijkt zijn fabel beter te passen bij de ets van Marcus Gheeraerts.

In de veel latere fabel *De bijen (Les Abeilles)* en in *Les Aventures de Télémaque* van Fénelon gaat het om de rol van de wereldlijke (Franse) koning die feitelijk door de geestelijkheid wordt bestuurd, waardoor zijn rijk, zijn bijenkorf, een arcadia wordt.

Mandevilles schets van de bestaande bedrijvig zoemende bijenkorf en de gevolgen van een interventie door Jupiter waardoor iedereen eerlijk wordt, is bekend. In zijn fabel 'De morrende korf of Eerlijk geworden schurken' is het resultaat geen Arcadia, maar Utopia. Een utopie waarin de mensheid 'flucx dit leven sterven zult.'

5. Algemeen

Voor de geschiedenis van de *Warande der dieren*, zie o.m. het artikel van Dirk Geirnaert en Paul J. Smith, *Tussen fabel en embleem: [De warachtighe fabulen der dieren](#)* (1567).

Overigens, de geschiedenis van de fabels van Aesopus in het Nederlands begint met *Esopet*, dat 67 fabels telt. Het komt voor in een 14e eeuwse handschrift. Vermoed wordt dat de originele tekst ervan in 1270 is geschreven.

+++

Gemoderniseerd

[Gelijk deze bijen, zo wraakgierig waren de discipelen van *Christus*, want toen *Christus* hen vooruitzond naar *Samaria*, en toen de Samaritanen hen niet wilden herbergen, maar heel slecht bejegenden en onvriendelijk afwezen, toen kwamen zij en baden *Christus* dat hij hun macht wilde geven zodat zij het vuur van de hemel op hen mochten laten vallen en hen allemaal verbranden. Waarop *Christus* hun antwoordde dat zo'n straf niet alleen te zwaar, maar ook hun verlangen volkomen onbillijk was, ja dat zij niet wisten van wat voor Geest zij waren.]

[De trotse koning van de bijen, uitzinnig van grootsheid,
Bood Jupiter veinzende een gift van honingraten,
En verzocht meteen dat het hoge gerechtshof van de Goden
Hem gunde dat hij met zijn angel mocht doden
Al wie zijn korven van honing kwam beroven.
Maar heeft van de hemelse troon snel dit antwoord gekregen:
't Geschenk dat gij mij brengt behaagt me buitengewoon,
Maar waarop gij bij mij aandringt en waar gij mij om vraagt,

Dat gij een ander met uw prikkel zou mogen doen rouwen,
Dat moge u zelf overkomen, dat moge u zelf gebeuren,
Want als gij anderen kwetst, hetzij met, hetzij zonder schuld,
Zo zweer ik dat gij snel aan dit leven zult afsterven.
"Die naar de sterren zendt zijn vurige gebeden,
"Om zijn wraakgierigheid aan iemand te besteden,
"Zal missen niet alleen hetgeen waarom hij heeft gebeden,
"Maar zelf op het hoofd voelen de opgeworpen steen.]

'Jupiter and the honeybee' (to be corrected)

1)

[Like these Bees, so revengeful were the disciples *Christi*, for when *Christ* sent them before to *Samaria*, en the *Samaritans* not only did not want to lodge them, but treated them very nastily, and rejected them unfriendly, so they came and prayed *Christ* that he would give them the power , that they could have the fire from heaven fall down upon them, and burn them altogether. Whereupon *Christ* replied to them that such a punishment would not only be too severe, but also their desire totally unreasonable, nay, that they did not know what Spirit they were of. Luke 9.]

2)

[The proud *King of the Bees*, insolent of loftiness,
Offered *Jupiter* dissemblingly a gift of honeycombs,
And prayed at once that the high tribunal of the Gods
Granted him that he could kill with his sting
Anyone who came to rob his hives of honey.
But from heaven's throne he quickly got this answer:
The gift you bring me pleases me particularly,
But what you prayed to me, and what you're asking me for,
That you could make another mourn by your sting,
That will befall on yourself, that must happen to yourself.
For if you wound others, either with, or without guilt,
So I swear that you will presently die to this life.
"Who sends his fiery prayers to the stars,
"To apply his vengeance to someone,
"Will not only miss what he has prayed for,
"But on his own head feel the stone cast upward.]